

- והר"ן השיגו וכתב שדין תורה הוא זה, והריהי מקודשת לו מדאורייתא, ואפילו לקולא (וכן כתב הב"ח בשם הריב"ש. וכן נקט הבית-שמואל (לה סקנ"ז מט סק"ג, וע' חלקת מחוקק. וכן היא דעת רוב הפוסקים — ע' בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א פד).
- ג. יש אומרים שאעפ"י שאין מועילה חזרה בתוך כדי דיבור, יכול המקדש לפרש כוונתו (עב"ה אה"ע לח). ויש חולקים (עפ"י בית יוסף שם. וע' אבני נזר אה"ע קפו).
- ד. דוקא המקדש או המתקדשת, אבל עד קדושין חוזר בו בתוך כדי דיבור. 'זוה דבר שלא נסתפק בו אדם מעולם' (שו"ת הריב"ש רסו).
- ה. ישנה דעה שפעולות קנין בחפץ הנקנה, כגון משיכה וחזקה, אין מועילה בהן חזרה בתוך כדי דיבור. והריטב"א דחה דעה זו. (ע"ע עליות דרבנו יונה לעיל קיד; בית יוסף קכט).
- ו. לדברי הרמב"ם (מעשה הקרבנות טו, ובפיה"מ) ועוד ראשונים, אין מועילה חזרה בהקדש בתוך כדי דיבור. [ויש מי שכתב שבהקדש שחל ע"י מחשבה, מועילה חזרה בתוכ"ד (ושב הכהן, יח). ויש חולקים (ע' אחיעזר ח"א כו, א)].
- ז. וכן פסק בספר מחנה אפרים (צדקה ח) לענין צדקה לעניים.
- ז. יש מי שכתב שאין מועילה חזרה בתוך כדי דיבור בקידוש החדש, הואיל והקידוש חל אפילו היו בית דין מוטעים (מנחת חינוך ד, כ).
- ח. שיעור 'תוך כדי דיבור' בכדי נתינת שלום תלמיד לרבו — 'שלום עליך רבי' (רשב"ם רמ"ה ועוד; רש"י ורא"ש שבועות לב; רא"ש ב, ק, עג; רמב"ם שבועות ב, יז ועוד, עפ"י מכות ו וב"ק עג). ויש אומרים 'שלום עליך רבי ומורי' (שטמ"ק נויר שם, מר"ת. וכן לשון הט"ז באו"ח רו סק"ג. וכן נקט פרי מגדים תפ"ו, א בא"א. ולהלכה כתב במשנה ברורה (רו סק"ב ושעה"צ שם) להכריע כרוב הפוסקים 'שלום עליך רבי, ודלא כהט"ז. וצ"ע במש"כ המשנ"ב בסי' רסז סק"ט).

דף קל

רח. המצוה על נכסיו כדלהלן, האם דבריו קיימים?

א. 'פלוני בני יירש כל נכסי או מחציתם.

ב. 'בתי תירש כל נכסי, במקום שיש בן.

ג. 'איש פלוני (שאינו קרובו) יירשני, ויש לו קרובים.

א. האומר על בן בין בניו שיירש כל נכסיו — לדברי חכמים לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה [והרי לא נתן מתנה אלא אמר לשון ירושה]. ולדברי רבי יוחנן בן ברוקה — דבריו קיימים (והיה ביום הנחילו את בניו — התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה. אבא חנן משום רבי אליעזר; רבא וי"ג רבה). אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה. וכן אמר רבא (ברי"ף: רבה. ברמ"ה: רב). וכן מסרו בשם רבי שפסק להלכה והורה למעשה.

א. כתב רשב"ם: אין חילוק בדין זה בין אומר לכותב. וכן היא דעת רבנו יונה (קלא). ולהרי"ף (ע' בתשובותיו ח"א יב וח"ב קיט) והרמב"ם (נחלות ו, ב), אם כותב כל נכסיו לבנו לא עשאו אלא אפוטרופוס. ולדעה זו, יש אומרים שאפילו כתב לשון ירושה — לא עשאו אלא אפוטרופוס

(עפ"י רמ"ה וריא"ז. ע' גם בשו"ת אגרות משה אה"ע קי, א). ויש חולקים (ערמב"ן קלא:). ע"ע במובא בספר 'עניינות בספרות הגאונים' עמ' 187-184).

ולר"י בן מגאש (קלא), לא אמר ריב"ב אלא באופן שגילה בדעתו שלהקנאה גמורה נתכוין, אבל בלאו הכי — כיון שכתב כל נכסיו לבנו, לא עשאו אלא אפוטרופוס, לא שנא באמירה לא שנה בכתיבה, בין בלשון מתנה בין בלשון ירושה.
 ב. לדעת הריטב"א [דלא כרשב"ם, רמב"ם (ג,ו) ועוד], דין הנחלה לראוי ליורשו לא נאמר אלא במחלק כל נכסיו אבל לא מקצתם, שלא מצינו מתנה במקצת שאינה צריכה קנין. אם יש שם בכור, אי אפשר לו להנחיל חלק בכורה לאחר (לא יוכל לבכר...)
 הדעה המוסכמת בראשונים ובאחרונים שאפילו בדיעבד לא עשה כלום. וגם אם לא עקר חלק הבכור בפירוש אלא אמר פלוני בני יירש וממילא מתעקרת ירושת הבכור.
 יש אומרים שבטלה כל הצוואה, אף החלק שציוה לפשוטים. ויש חולקים (כמצוין לעיל קכו. ע"ש פרטים נוספים).

א. יש מי שנסתפק האם המלך יכול להוריש מלכותו לבנו הקטן שאין דינו לירש המלוכה במקום בן גדול (מנחת חינוך תצו, ב). ויש מי שכתב להוכיח שרשאי, מרחבעם שהמליך את אביה בנו (עפ"י שו"ת מהרש"ם ח"ב קעו).
 ב. יש מי שצדד שהאומר יירש בני פלוני כל נכסי, אין עבדו העברי בכלל זה, כי אפשר שהדין שהעבד עובד את הבנים אינו שייך לפרשת נחלות אלא דין מיוחד הוא, ולכן יתכן שעובד את כל הבנים הגם שאחד יורש (עפ"י מנחת חינוך מב, יג, ת, יג. וע"ע במצוין בסיכומים לעיל קכד).
 ג. יש להסתפק כשאין הבן רוצה בנחלה, האם יכול האב להנחיל לו בעל כרחו כמו בירושה של תורה הבאה ממילא, אם לאו (קובץ שעורים תלג).

ב-ג. האומר על בתו שתירש נכסיו בין הבנים — לדברי רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא, לא נחלקו בזה שלא אמר כלום. ולפי לשון אחת בגמרא, תנא דמתניתין דידן חולק וסובר שלדברי רבי יוחנן בן ברוקא אפילו בזה דבריו קיימים.
 האומר על מי שאינו ראוי ליורשו שיירשנו — מודה ריב"ב שלא אמר כלום.
 א. להלכה, בבת במקום בנים וכד' — אין דבריו קיימים, שאף ריב"ב לא נחלק אלא בבן בין הבנים (רשב"ם, תוס' וש"פ).
 ב. האומר על אח במקום בנות — דינו כאומר על בת בין הבנים. אבל אם אומר על אחי אביו — הרי זה כמי שאינו ראוי ליורשו, הואיל ואין ראוי לירשנו עד שתמות בתו ואחיו (רשב"ם. וכן הדין באחים במקום בנים [כשיש גם בת]). וכ"מ בריטב"א.
 ג. האומר על אחד מבני אחיו שיירשנו, אעפ"י שירושנו על ידי משמוש מאביו — דבריו קיימים (עפ"י רשב"א רפ"ג דקדושין — מובא בקובץ שעורים; שו"ת רעק"א קלב; אור שמח נחלות ב, יד. וע' חו"א ב"ק טו, ח; אבי עזרי זכיה יב, א).
 האומר נכסי לפלוני בני, ומת הבן ואח"כ מת האב — בן הבן עומד במקומו (עפ"י מהר"ח אור זרוע רלו. ובקובץ שעורים (תלד) צדד לתלות בזה מחלוקת הראשונים).

ר"ט. א. מה עדיף לענין לימוד הדין; קביעת הלכה של חכם ללא שבא מעשה לפניו, או הוראת חכם במעשה שבא לפניו ללא שקבע הלכה בפירושו?

ב. האם למדים הלכה מפי לימוד או מפי מעשה? האם למדים הלכה מפי רב שאומר בלימודו 'הלכה כן'? ג. דיין שבא לפניו פסק דין של רבו, ורואה בו פירכא — כיצד יש לו להתייחס לאותו פסק?

א. אמרו בגמרא שלדברי רבי אמי 'הלכה' עדיפה (אבל לימוד הדין מתוך הוראה למעשה, יש לפקפק בו, שמא היה שם טעם אחר וטעה הרואה בטעמו), ולרבי אבא מעשה רב עדיף (כי כשאומר הלכה כפלוני יש לומר שבדרך לימודו אמר כן, אבל אם בא מעשה לידו היה מדקדק יותר, אבל משהורה לעשות שוב אין לפשפש אחריו).

ודרך הגאון ז"ל לומר שמעשה עדיף (ריטב"א).

ב. שנו חכמים, אין למדים הלכה לא מפי תלמוד (כ"ה בכל הראשונים ובכת"י). כשלומד הרב דרך לימודו ואמר מסתבר טעמו של פלוני. רשב"ם. והריטב"א פירש: תלמוד של תנאים שהיה בזמנו של תנא דברייתא) ולא מפי מעשה (אם יראה רבו עושה מעשה, אל יקבע הלכה בכך, שמא טועה בטעמו של אותו פסק (רשב"ם). ועוד שהלכה משמע קביעה לדורות, אבל מעשה שמא הוראת שעה היתה. ערמ"ה וריטב"א) עד שיאמרו לו הלכה למעשה. שאל (גם בתוך לימודו. פסקי הרי"ד) ואמרו לו הלכה למעשה — ילך ויעשה (כל ימיו יעשה כן ואין צריך שוב לשאול על כל מעשה שבא לידו. רשב"ם).

ויכול ללמוד לדומה לו (ובלבד שיודע בעצמו שהוא כדאי לסמוך. מאירי), מלבד בטרפות, אין אומרים זו דומה לזו — ואל תתמה, שהרי חותכה מכאן ומתה חותכה מכאן וחיתה.

רבי יוחנן אמר לתלמידיו שלא לעשות מעשה אעפ"י שאומר להם בשעת לימודו (רשב"ם) הלכה כן, עד שיאמר להם 'הלכה למעשה'.

א. פירש רשב"ם שהיה רבי יוחנן מחמיר לעצמו שלא יעשו תלמידיו דבר עד שיאמר להם לעשות,

כי שמא לאחר זמן חזר בו מאותו פסק. אבל לאחר פטירתו יש להם לעשות מה שפסק להם, שהרי כל ימי חייו לא חזר בו.

וכן הדין כשאין התלמיד אצל רבו לשאלו, רשאי לסמוך על דעת רבו אף כששמע ממנו דרך לימוד לתלמידיו ולא דרך פסק. אמנם כל זמן שאפשר לו לשאול את פי רבו בשעת מעשה, מדקדוק ההוראה שלא יעשה מעשה עד שישאל את רבו למעשה (עפ"י חזון איש הוריות יד, ב. ועתוס' ריש הוריות ובספר חדושים ובאורים שם ד"ה אמר שמואל).

ב. כתבו ראשונים שודאי יש לנו לסמוך על הלכות פסוקות הנמצאות בגמרא כמו שסידרן רב אשי, שהיה הוא ורבינא 'סוף הוראה'. ואפילו על סוגיא דשמעתא יש ללמוד הלכה למעשה (רמ"ה). אבל אין לסמוך על 'הלכה' השנויה במשנה [או בהגדות ובתוספתות. ירושלמי] כמו שנמצא בכמה משניות כשהיחיד נחלק עם הרבים. מלבד במקום שנאמר 'לא זזו משם עד שקבעו הלכה כמותו' — אין לך פסק גדול מזה (ריטב"א).

ג. יש להבחין בין דברי החכמים הנאמרים כפירוש או בדרך תירוץ או דחיה, ובין דברים שאומר החכם כדי לסמוך עליו. וגם זה בכלל מה שאמרו 'לא תעביד עובדא עד דאמינא הלכה למעשה' (מאירי, ע"ש כללים נוספים בדרכי הפסק).

יש אומרים שיותר יש לסמוך על תשובות חכם מסוים שהשיב לשואליו הלכה למעשה, מדברי אותו חכם שכתב בפסקיו, שלא נאמרו על שאלה מעשית (ע' בשו"ת מהרי"ל עב, ג [ושם קסא סד"ה

ואשר כתבת וז"ל וכי; שדי חמד — ח"ו כללי הפוסקים י, ב יד, ז טו, ז; משיב דבר ח"א כד. אך ע' בקצוה"ח (רנ, א) שיש לנו לילך אחר דברי הרא"ש בפסקיו כנגד תשובתו. וע"ע רעק"א או"ח קנט, טו; הקדמת רא"ז מרגליות לספרו שע"ת; אגרות משה או"ח ח"א בנוגע לרמ"א בתשובותיו ובפסקיו; אמרי בינה תערוכות ט; הגר"ר בנגיס ח"ב מז, ב; שבט הלוי ח"ו ג, ג; ח"ד קמב, ב).
 ד. כשמורה הרב ברבים הלכה כפלוגי, אעפ"י שלא אמר להם עשו מעשה — יש לסמוך על כך, שאינו אומר להם אלא כדי שיעשו מעשה (פסקי הרי"ד).

ג. אמר להם רבא רב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע תלמידיו: כאשר יבוא לידכם פסק דין שלי וראיתם בו פירכא — אל תקרעוהו עד שתבואו לפני; אם יש לי הסבר — אומר לכם, ואם לאו — אחזור בי. לאחר מיתה — אל תקרעוהו, שאם הייתי שם שמא הייתי אומר לכם טעם (ואפשר גם אתם תמצאו תירוץ לקושיתכם. רשב"ם), וגם אל תלמדו ממנו — שאין לדיין אלא מה שעניו רואות.

א. כתב הרא"ה (מובא בר"ן ובריטב"א): 'אל תקרעוהו' — דוקא בתלמיד לגבי רבו ובאותו מעשה, ולא במעשה אחר אפילו הוא כיוצא בו ממש — אין לו אלא מה שעניו רואות. (מבואר שבאותו מעשה ממש, אין לו לתלמיד להחזיר את הדין שדן רבו, אפילו יש לו עליו פירכא, ואעפ"י שמדינא חוזר — משום כבוד רבו).

ב. גם בדיני איסור והתר כמו בדיני ממונות, אין לתלמידים לנהוג כמנהג שנהג רבם בדבר שלא נודע טעמו להם ולבעלי הוראה וחכמי הדור. וכן אסור להם להורות כן לאחרים (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ד ט; יו"ד ח"ג פח, ע"ש. וע"ע באה"ע ח"א סו"י ב).

ג. לא אמרו אלא במציאת פרכא, אבל בסברא בעלמא אין להם לדחות דברי רבא שהיה גדול מהם ורבם. וכן אנו, לעולם יש לנו לשמוע לראשונים ואין דוחים דבריהם בסברא בלא ראייה, שדבריהם שהיו בקיאים ונודעה חכמתם דברים נכונים הם ומקצתם שהם כדברי קבלה (שו"ת הרשב"א ח"ב שכב. וכיו"ב נמצא ביד רמה להלן קלא).

דף קלא

ר. א. האם יכול הבריא להנחיל נכסיו לאחר מותו למי מיורשיו?
 ב. חיוב כתובת בנין דכרין שתקנו חכמים — משום ירושה הוא או משום קבלת חוב ליתן מתנה?
 א. רבא נסתפק האם לרבי יוחנן בן ברוקה יכול אדם להנחיל לאחד מיורשיו כשהוא בריא או שמא רק בשכיב מרע אמר רבי יוחנן. ורב משרשיא הוכיח לו מדברי רבי נתן לרבי שגם בריא יכול להנחיל.
 א. לפירוש רבנו חננאל ורב סעדיה גאון, כן נשארת ההוכחה למסקנא (וכן דעת רשב"ם רז"ה ר"י רא"ה וריטב"א).

ולפירוש רב האי גאון והרי"ף (בפסקיו ובתשובותיו — ח"א י וח"ב קיט. וכ"ד הרמב"ן התוס' הרי"ד והרא"ש), אביי דחה ההוכחה ונשאר הדבר בספק. וכן פסק ר"י בן מגאש (והרמב"ם תלמידו — ע' הל' זכיה יב, ב נחלות ו, ד ובמ"ג), שאין עושים מעשה בבריא מפני הספק. [ואף על פי שנראה לכאורה מדברי רבי נתן שכן הדין אפילו בבריא — אפשר שלא אמר רבי נתן אלא בדרך שאלה. ועוד, מימרא היא זו ואינה מתניתא, הלכך אעפ"י שאין דרך אמוראים לחלוק על תנאים, זהו דוקא בדבר שסימוהו במשנה או בברייתא. ולכן יתכן שאין הלכה כרבי נתן בדבר